

La memòria de la Guerra de Successió: relacions impreses sobre la batalla d'Almansa (1707)

Ramon Mora

Universitat de València
ramonmoragalbis@hotmail.com

Resum: El present estudi publica un inventari complet i exhaustiu de les descripcions breus o relacions que editaren les imprentes borbòniques sobre la Guerra de Successió a l'antic Regne de València, en general; i la batalla d'Almansa en particular. Uns documents que constitueixen una mena de *literatura menor* o *paraliteratura*, ben pròxima al periodisme; destinada al gran públic i amb una clara intenció propagandística.

Paraules clau: Relacions de successos, Guerra de Successió, Batalla d'Almansa, Propaganda, Historiografia, Edat Moderna, Periodisme Bèl·lic.

Printed relations about the battle of Almansa (1707): *small memories of the Succession War to ancient Kingdom of València*

Abstract: The War of Succession in the old Kingdom of Valencia, produced remarkable written testimonies. However, in parallel to these chronicles, printing press of the time printed brief descriptions or relationships, designed for public dissemination. This study presents a complete inventory, and also analyzes the main war episode of the War of Succession in the ancient Kingdom of Valencia: the battle of Almansa.

Keywords: Event relations, War of Succession, Battle of Almansa, Propaganda, Historiography, Modern Age, War Journalism.

*Risueño campo de estación florida,
feliz Almansa, pues te debe quanto
oy disfruta Philipo, no la herida
de nuestra muerte de materia al llanto:
dexa ya los suspiros que una vida
mejorada gozamos, sin quebranto,
tu y nosotros, haziendo su memoria
el campo de la lid, campo de gloria¹*

1. Introducció

La Guerra de Successió a l'antic Regne de València, va produir testimonis escrits ben remarcables, des d'un bàndol: l'austriacista; i des de l'altre: el borbònic. Tots han estat estudiats, editats i publicats, pels historiadors i estudiosos de l'Edat Moderna. Tanmateix, paral·lelament a aquestes

---

¹ Octava editada amb motiu de les exèquies funeràries celebrades a Madrid per tal de commemorar la victòria borbònica a la batalla d'Almansa. *Funerales, exéquias y magestuosas honras, con que la piedad del rey nuestro señor, don Phelipe v, el animoso, eternizó la memoria de sus difuntos soldados, en la feliz batalla de el día veinte y cinco de abril, de este presente año de mil setecientos y siete, en las llanuras de Almansa. Celebradas en el colegio imperial de la Compañía de Jesús, domingo cinco de junio, con la descripción del túmulo y las poesías que le adornavan.* Biblioteca Valenciana, fons Pere Maria Orts, signatura XVIII/2721.

cròniques, dietaris i textos amb vocació memorialística; en forma de *paraliteratura*, o *literatura periodística*, o *menor*; des de les impremtes de l'època, s'hi estamparen descripcions breus o *relacions*, textos amb una clara intenció propagandística, i especialment concebuts per a la difusió pública. Aquest estudi en presenta un complet inventari, i a més, hi analitza el principal episodi bèl·lic de la Guerra de Successió a l'antic Regne de València: la batalla d'Almansa. Un enfrontament armat que generà la major part d'aquestes *relacions* o descripcions, totes des del bàndol borbònic.

2. Els precedents de la Guerra de Successió a l'antic Regne de València

El regnat de Carles II, últim monarca de la Casa d'Àustria, i les tensions socials acumulades al llarg de tota l'Edat Moderna —la Primera i la Segona Germania, principalment, hi contribuïren a què molts valencians s'implicaren a favor de la causa austriacista. Historiadors com Joan Reglà han destacat l'interès de la casa reial envers una actitud política favorable a impulsar l'ordre i el poder de les institucions pròpies de la Corona d'Aragó —és l'anomenat *neoforalisme*— i al mateix temps fomentar la seua participació a les esferes de poder de la *Villa y Corte* de Madrid. Tanmateix, no oblidem els avanços de les polítiques regalistes —i, en suma, intervencionistes— anteriors, sobretot al llarg del regnat de Felip IV i del seu principal *valido*, el Comte-duc d'Olivares, les quals no deixaren d'atacar els respectius marcs forals dels regnes de la Corona, en pro d'una política centralista i unificadora sota el model castellà, que pretenia recuperar l'hegemonia europea de la monarquia hispànica —per exemple, la coneguda *Unión de Armas*, projecte de formació d'un exèrcit únic sufragat per tots els regnes hispànics (FURIÓ, 1995: 335). L'historiador Sebastià Garcia Martínez (1968) adoptarà també aquesta etiqueta historiogràfica, la de «neoforalisme», però matisarà que aquesta aproximació dels estaments i de la monarquia, es produïa dins del difícil equilibri que s'establí entre les necessitats constants d'un monarca que havia vist com es reduïen els ingressos de les colònies americanes, i que al mateix temps, continuava amb la seua política de guerres a Europa, i sobre tot amb França. A finals del segle XVII, hi havia altres qüestions a resoldre, clarament conflictives, i que afectaven al Regne de València, d'una manera, diguem-ne interna. Per exemple, el bandolerisme, que fou utilitzat per la noblesa en les seues lluites endogàmiques, i que representava el gran poder de la justícia i de la violència privada sobre la justícia pública i sobre el control social. Estava també la conflictivitat en el camp, i sobretot les aspiracions i les pressions dels llauradors benestants qui, en el seu progrés econòmic, trepitjaven contra les barreres dels privilegis senyorials. D'altra banda, a Aragó i a Catalunya, els regnes pirinencs i fronterers amb França, la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648) forçà l'allotjament de tropes, i el 1640 la població es revoltà —Corpus de Sang— contra els exèrcits d'Olivares. I, finalment, la Pau dels Pirineus (1659), en la qual Felip IV, sense l'aprovació de les Corts Catalanes, cedeix a França el Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i la meitat de la Cerdanya (FURIÓ, 1995: 309 i ss.).

A l'antic Regne de València, a les comarques centrals —la Safor, el Comtat, i l'Alcoià fins a Xixona— les classes no privilegiades es revoltaren contra l'estament senyorial, i contra un sistema que permetia pocs progressos econòmics. Totes aquestes tensions socials acumulades desencadenaren l'anomenada Segona Germania, l'any 1690. Després d'uns primers intents jurídics en què els camperols demanaren al Consell d'Aragó que es revisaren les cartes de repoblació i les condicions de repoblament a partir de l'expulsió dels moriscos (1609), es passà a una «vaga de rendes», que ocasionà l'empresonament d'uns llauradors a Gandia, i que precipità la revolta popular. L'enfrontament armat més important es produí a la Setlla de Nunyes, al costat de Cocentaina, principal centre de poder de la zona —la comarca del Comtat— una de les més afectades per l'expulsió, recordem que els moriscos representaven una tercera part de la població del Regne de València. Les conseqüències, a més de la repressió corresponent, ens recorden a les de la primera Germania (1519-1523), la principal revolta antisenyorial de tota l'Edat Moderna (DURAN, 1984: 13-34). Al remat, la revolta propicià una major col·laboració entre la noblesa valenciana i la monarquia, i demostrà la dependència de les classes dirigents oriündes amb el poder reial. Naturalment aquestes circumstàncies, només una dècada abans de l'inici de la Guerra de Successió, i a les nostres terres, no poden ser obviades si volem entendre, per què, on i quan s'iniciaren les activitats austriacistes a les nostres terres. Sobretot a la Marina i a la Safor, la revolta contra els senyors de la Segona Germania encara estava molt present.

3. El problema successori

La salut feble de Carles II plantejà el problema de la successió a la Corona ja des dels primers anys del seu regnat. Les disputes entre els membres de la Cort a l'interior, s'hi aguditzaren; mentre que a l'exterior, a Europa, les negociacions de les diferents potències sobre el futur de la monarquia hispànica, foren constants. Tot plegat, aquestes circumstàncies ens condueixen a una situació política molt convulsa i inestable. El rei és sotmés a tota mena de rituals i d'exorcismes —a l'estil i al gust del Barroc— primer per salvaguardar la seua salut, i després per poder aconseguir la seua descendència, símbol de la perpetuació del poder de la monarquia. Tots aquests esforços però, resultaren insuficients, i Carles II testà a favor de Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV rei de França. El monarca francès el reconegué ràpidament amb el seu nou poder, i es comprometé a salvaguardar-lo i a protegir-lo. La cúria de la *Villa y Corte* considerà més convenient d'aliar-se amb el veí i l'enemic francès, per tal de recuperar una economia en decadència que ja no podia subsistir amb el comerç que arribava d'Amèrica; i per tal d'acabar amb una carrera militar tant desastrosa com costosa. Del testament reial també s'han destacat dues qüestions bàsiques: la d'evitar la fragmentació de la monarquia espanyola sobre les pretensions de «repartiment» de les potències europees, i la de garantir els marcs legals dels diferents regnes hispànics. Cal tenir en compte també, la segregació de Portugal (1640) i les tensions constants que es produïen sobre els regnes de la Corona d'Aragó, agreujades a més, al llarg del segle XVII, per una crisi econòmica que afectà el Regne de Castella. Tanmateix,

ben prompte es produïren les primeres reaccions a aquesta decisió, l'Imperi austríac reclamà els Països Baixos i retirà l'ambaixador a Madrid, Anglaterra es declararà en contra de la decisió, ja que França era una amenaça comercial per al seu incipient imperi colonial, i era el refugi dels dissidents Stuard. Hi havia també, la possibilitat, que un membre de la família Borbó acabara unificant les dues corones, i que aquella unió política es consolidara com a primera potència europea. I, finalment, la qüestió de la religió, la pugna entre les diferents confessions cristianes: anglicisme i protestantisme, per la part aliada, i el catolicisme que representava França.

4. La Guerra de Successió al Regne de València

Encara que la Guerra de Successió, a nivell internacional, s'hi inicià el 1701, aquest conflicte europeu no arribà a la península ibèrica fins el 1704, i a l'antic Regne de València un any després. El 10 d'agost de 1705,² la presència de l'armada aliada davant les costes d'Altea —després d'haver estat rebutjada a Alacant— permeté la formació d'un exèrcit popular austriacista, dirigit per Joan Baptista Basset, i recolzat per les tropes angleses. A continuació capitulà Dènia —només dos dies després— i l'ascens cap al nord, és a dir, cap a València fou frenètic, una autèntica «blitzkrieg» o guerra llampec.³ Al mateix temps que Basset avançava, el coronel Rafael Nebot, al capdavant de l'única força operativa que tenien els borbònics al Regne de València, s'agregà a la causa austriacista, i facilità el camí envers el Cap i Casal. Uns mesos més tard —el 16 de desembre— els tres estaments i el Consell de la Ciutat reconegueren Carles III com a sobirà. La victòria dels aliats doncs, fou molt ràpida i no patí greus dificultats. Fet que prova la poca atenció que demostrà el rei Felip V pel nostre territori, el monarca desatengué les contínues peticions de les autoritats valencianes perquè defensara la costa, davant de la presència d'una armada aliada que ja operava per la Mediterrània. Un mes abans, els aliats conqueriren Barcelona, i Mallorca i Aragó, l'any següent, també es proclamaren austriacistes.

Joan Baptista Basset governà la capital del Regne fins l'arribada de Milord comte de Peterborough, el febrer de 1706, amb 1.800 soldats regulars anglesos. Peterborough canvià la política populista de Basset i intentà guanyar-se la noblesa al partit austriacista, amb l'ajut de l'arquebisbe fra Antoni Folch de Cardona (PETERBOROUGH, 1708).⁴ Es restabliren les recaptacions dels drets municipals i les prestacions senyorials, les promeses de Basset de suprimir els privilegis de les classes dominants es dissolgueren i, fins i tot, ell

---

² El 1703, Portugal i Savoia s'integraren a la Gran Coalició de la Haia, de la qual ja en formaven part, Anglaterra, Holanda i l'Imperi.

³ La *blitzkrieg* és un terme que s'ha utilitzat per designar l'ofensiva alemanya, als inicis de la Segona Guerra Mundial, sobre els Països Baixos i Polònia. Carme Pérez Aparicio qualifica aquest avanç amb el terme de «escalada austriacista» (PÉREZ APARICIO, 1981: 37-47).

⁴ El govern de Basset a la ciutat de València es radicalitzà, sobretot contra els francesos, segurament per la necessitat seua de mantindre les adhesions de les classes populars a la causa austriacista. Fins que no arribà Charles de Mordaunt, comte de Peterborough, no hi hagué una defensa clara i forta contra les tropes borbòniques, les quals arribaren fins a Burjassot sota el comandament de Cristóbal de Moscosa, comte de les Torres.

mateix fou empresonat. Pocs mesos després, el 30 de setembre, Carles III instal·là la seua cort a València després d'un any molt favorable per a les seues tropes, jurà els Furs i convocà Corts. Aquest procés de govern ha estat designat per Carme Pérez Aparicio (1981: 57) com la «reacció nobiliària», els elevats costos de la guerra obligà el rei de la casa d'Àustria a buscar adhesions i recursos econòmics entre les autoritats i les classes dirigents valencianes. I això ocasionà també, no pocs conflictes entre els organismes forals i les noves necessitats econòmiques que plantejava l'arxiduc. La revolta popular que havia aconseguit de vertebrar Basset, doncs, passava ja a un segon terme, i el poder dels nobles i de les autoritats austriacistes assumia el control de la guerra.

Acabem d'afirmar que el 1706 no fou un any gens favorable per a les tropes borbòniques. A Europa es perdien definitivament els Països Baixos i les terres italianes —el Piemont, el Milanesat i Nàpols— i a la península, els regnes de la Corona d'Aragó ja eren austriacistes, amb uns plans d'invasió sobre Castella, que partien des de Portugal i des de les nostres terres, i que havien d'acabar a Madrid. Fins i tot s'ocupà momentàniament la capital i Felip V hagué de traslladar la seua cort a Burgos, fet que provocà els recels de Lluís XIV, rei de França, qui ja pensava de retirar el seu ajut al seu nét i buscar un acord pactat amb la resta de les potències europees. Tanmateix, l'hostilitat dels castellans obligà l'arxiduc a abandonar la *Villa y Corte*, i es dirigí a València, com ja s'ha dit. Carles III instal·larà la seua cort a València el 30 de setembre de 1706, mentre que el front de la guerra s'estabilitza a la frontera castellana i murciana.⁵ En principi, res feia esperar el desenllaç dels esdeveniments de l'any següent.

5. La batalla d'Almansa

En realitat la batalla es produí a les portes de la ciutat d'Almansa sense una planificació o una disposició prèvia, i a causa d'una sèrie de moviments de tropes d'un i de l'altre bàndol, que conduïren, inevitablement, els dos exèrcits envers aquell lloc estratègic. Després de l'impàs de l'hivern, els soldats del marquès das Minas, cap del comandament de les tropes portugueses, pujaren per la Costera fins a la Font de la Figuera, mentre que, al mateix temps, desembarcaren a Alacant tropes angleses, dirigides per Herny, marquès de Ruvigny i comte de Galway, les quals es reuniren amb els holandesos i amb els hugonots francesos a la Foia de Castalla. A l'altre costat James Fitz, duc de Berwick, cap del comandament de les tropes borbòniques, adoptà una posició defensiva, i esperà provisions i més tropes que havien d'arribar comandades per duc d'Orleans, nomenat cap dels exèrcits francesos i castellans a la península, pel mateix Lluís XIV. Berwick es retirà a Chinchilla de Montearagón, al mateix temps que les tropes aliades, sense cap oposició, ocupaven Villena, Jumella, Iecla i, a l'extrem més oriental, Montealegre del Castillo. Únicament resistirà el castell de Villena que fou assetjat pels austriacistes. El marquès das Minas i Herny Galway, decidiren ocupar tot

---

⁵ Els austriacistes intentaren conquerir Múrcia, però Lluís Belluga i Montcada, bisbe de Cartagena, organitzà un exèrcit popular contra els protestants anglesos, s'uniren al duc de Berwick i entraren a Elx i a Oriola, en octubre de 1706. Aquesta ofensiva s'aturà a Alacant.

aquest territori —l'entrada natural de les terres del sud i de l'est de la península cap a la meseta— per tal d'assegurar-se la rereguarda i després marxar cap a Castella, un temps decidíu que, per a alguns historiadors (CERVERA TORREJÓN, 2000: 17-20), permeté que Berwick s'aprovisionara i es reforçara, i es decantara al seu favor la balança militar. L'exèrcit borbònic avançà fins a Almansa i instal·la allà el seu camp, el duc de Berwick intentà socórrer els de Villena però finalment desistí davant la posició favorable dels aliats. A l'altre costat, cap al nord, envià el comte de Pinto a Aiora —on fou fet presoner Francesc d'Àvila— la ciutat fou cremada i saquejada, però les tropes borbòniques regressaren ràpidament, davant l'avanç del marquès das Minas sobre Capdet, és el 23 d'abril.

A la jornada següent els austriacistes instal·laren seu camp prop d'Almansa, amb la disposició de la batalla que es produiria el dia 25. Segons el cronista Minyana, els aliats sumaven 22.000 infants i 6.000 genets, mentre que els borbònics arribaven als 23.000 soldats i 9.000 de cavalleria (MIÑANA, 1985: 40). L'historiador Pedro Voltas Bou (1964: 53) xifra els aliats al Regne de València en 26.000, i 20.000 a la batalla, i n'esperaven 6.000 més. I finalment, Kamen, redueix l'exèrcit austriacista a 15.000, i conclou que les tropes de les Dues Corones ascendien a 25.000 combatents (KAMEN, 1974: 29).

Encara que els arribaven més forces des de la rereguarda, tropes angleses que havien eixit de Capdet, els austriacistes foren els primers a formar. El duc de Berwick no pogué ajornar més l'enfrontament i situà la seua intendència darrere de la ciutat, en el camí de Chinchilla, al mateix temps que els seus hòmens es desplegaren en l'ordre de batalla. Els aliats avançaren i ocuparen tota l'explanada de davant de la vila, i se situaren en els terrenys més favorables, a la seua dreta s'instal·laren als Carasols. Els borbònics es desplegaren a una extensió menor, amb les muralles de la ciutat com a rereguarda, i formaren ràpidament. L'organització dels soldats fou molt similar, d'acord amb els manuals i amb les tàctiques de l'època, les tropes s'organitzaven en dues línies paral·leles, al centre se situava la infanteria, i les ales foren ocupades per la cavalleria, mentre que als extrems s'instal·lava l'artilleria i els esquadrons dels dragons, els quals assistien les necessitats ofensives o defensives de les ales⁶. L'exèrcit aliat situà al mig de l'ordre de batalla els holandesos i els hugonots francesos; i els portuguesos a la dreta i els anglesos a l'esquerra, una partició clara que reflectia els problemes de comandament i les diferències d'autoritat entre Galway i da las Minas. Els felipistes, sota un únic comandament, el del duc de Berwick, alternaven batallons castellans, italians i francesos, fet que els donava una major homogeneïtat. Aquest comandament únic, assegurava unes ordres clares i precises, que podien ser comunicades amb molta rapidesa al conjunt de les tropes, i en plena batalla. El front se situà de nord a sud, des del camí de Capdet i de la Font de la Figuera, fins al d'Aiora. El combat començà a les dues i mitja de la vesprada, els aliats començaren les hostilitats i avançaren pel centre, buscaren i atacaren el punt més feble de l'exèrcit borbònic, i estigueren

---

⁶ Seguim fil per randa l'estudi més complet i més exhaustiu dels preparatius i del desenvolupament de la batalla d'Almansa (CERVERA TORREJÓN, 2007).

apunt de partir la segona línia, i dividir l'exèrcit borbònic pel mig, fins i tot tingueren a tocar les muralles d'Almansa. Berwick féu maniobrar ràpidament les seues tropes i convertí el que era un punta de llança sobre el seu exèrcit en un atzucac. Mentre els austriacistes eren atacats per tres flancs, la cavalleria francesa d'Asfeld avançà i s'obrí pas fins que tancà la infanteria aliada per la rereguarda, i aquells quedaren completament rodejats. Herny Galway i el marquès das Minas veieren el desenllaç de la batalla i se retiraren, el primer, ferit i rescatat per la seua cavalleria, el segon emparat per la seua. Fugiren cap a la Font de la Figuera, mentre les altres tropes es dispersaren en retirada fins que arribà la nit. A les primeres hores, molts batallons són apressats a les proximitats del camp, i sobretot al camí de Capdet. Segons l'historiador militar José Luis Cervera Torrejón, les baixes austriacistes arribaren a 7.000, les borbòniques a 1.500, i foren fets més de 11.500 presoners (CERVERA TORREJÓN, 2007: 149). La cavalleria de la casa d'Àustria es retirà a Xàtiva i a València, i continuà fins a Tortosa, el Regne de València, una vegada més, es quedava sense defensa possible. El duc d'Orleans arribà a Almansa quan ja s'havia acabat la batalla i organitzà la conquesta de les terres valencianes, envià d'Asfeld perquè entrara a Xàtiva i a Alzira, i ocupara tota la part meridional del riu Xúquer. Ell es dirigí amb el duc de Berwick a Requena i entrà a València per Bunyol, on aconseguí la capitulació de la ciutat el 8 de maig. Després continuaren cap al nord i per Casp entraren a Saragossa, en novembre ja havien ocupat Lleida, i continuaren la campanya cap a Barcelona. Mentrestant d'Asfeld es quedava a València com a primera autoritat militar, destruí Xàtiva després de 22 dies de setge, i passà a controlar el País per tal d'oprimir qualsevol revolta popular, sobretot a partir del Decret de Nova Planta i de l'abolició dels Furs. La dispersió de les seues tropes provocà que ciutats com Dénia, Alcoi o Alacant, resistiren més temps.

6. Entre la història, la historiografia i la propaganda

Des dels primers textos escrits amb vocació memorialística, la historiografia ens ha demostrat que els camins de la història han estat ben diversos. Les maneres de contar, les maneres de narrar i les intencions dels seus autors, han patit grans canvis. Hom ha escrit història per recordar uns esdeveniments èpics, per perpetuar uns fets que la civilització, la col·lectivitat, la societat, no podia oblidar. La història ha anat també, de la mà de la literatura i s'ha convertit fins i tot, en un element de propaganda, en una manera de justificació, en una difusió interessada d'idees sobre una realitat favorable o contrària. En definitiva, sobre aquest terme s'han projectat i s'han perpetuat, els desficiis i les il·lusions, les esperances i les tragèdies, de totes aquelles col·lectivitats que s'han abocat a la llengua escrita, com a element indispensable de cohesió i de construcció d'una identitat (RANCIÈRE, 2005: 11-23).

Hom n'és conscient que la història l'escriuen els vencedors. Aquesta màxima popular no és gens grandiloqüent ni retòrica, és una sentència que recau sobre els vençuts i sobre totes les generacions posteriors, si és que han sobreviscut al conflicte bèl·lic i conserven la seua identitat comuna. Els

testimonis impresos que ens han arribat sobre la batalla d'Almansa no són cap excepció i provenen, la major part de les mans i de les impremtes borbòniques. En el camp de la literatura privada dos són els dietaris que ens han pervingut, el de Josep Vicent Ortí i Major —que ha editat, amb un estudi introductori complet i exhaustiu, el professor Vicent Josep Escartí (2007)— i el d'Isidre Planes, encara inèdit. Si bé aquests dos testimonis escrits no ens narren aspectes concrets de la batalla, ens mostren la realitat quotidiana de la ciutat de València i del seu regne al llarg dels anys convulsos de la Guerra de Successió: les tensions que provocaven sobre la població les forces d'ocupació estrangeres d'un i d'altre bàndol, el relat dels successos quotidians més mòrbids i també, i entre línies, ens permeten conèixer de primera mà, la repressió posterior a la desfeta austriacista. Aquests dietaris ens ajuden a escatir les dimensions que assolí el conflicte successori des de dins, i ens permeten d'afirmar —amb molts d'altres historiadors— la dimensió d'enfrontament o de guerra civil, que es patí al llarg d'aquells anys. Encara que aquests dos dietaristes no se centren en aspectes concrets dels episodis bèl·lics, ens informen de les persecucions i dels ajusticiaments, ens parlen sobre els impressors i sobre altres dietaristes que, com ells, també havien escrit la seua visió dels fets. Els registres i les confiscacions borbòniques foren tan consciencioses que dels vençuts, poc ens n'ha pervingut, si descomptem el cas de Francesc de Castellví, exiliat a la cort imperial de Viena, qui escriví les seues *Narraciones históricas*, on es troba, si no la millor, sí la més utilitzada descripció de la batalla (CASTELLVÍ). La resta es redueix a mostres de la literatura popular en versets o en romanços incomplets, i rondalles conservades en la memòria col·lectiva,⁷ res però en paper d'impremta. Ni els pamflets propagandístics que circularien aleshores —com una mena de periodisme incipient— i que difondrien les victòries del bàndol austriacista —posem per cas l'any 1706, que és quan Carles III instal·larà la seua cort al Cap i Casal i tot el regne és a les seues mans. Un silenci però, que tampoc no ens sobta, si pensem en el cas del «Memorial» que Josep Ortí i Moles i Lluís Blanquer, de part de la ciutat de València, presentaren a Felip V perquè revocara el decret de Nova Planta, respectara els Furs i perquè reconeguera la fidelitat els seus partidaris.⁸ L'impressor, Antoni de Bordassar, també es veié immers en la causa i Ortí i Moles, i Blanquer⁹ foren desterrats a Pamplona. Els Ortí, família de lletraferits, foren sempre fidels

---

⁷ Per exemple, a la Font de la Figuera, encara es recorda una història sobre uns carros de l'exèrcit austriacista plens d'or que suposadament es trobaren a la partida de les Cabeçoles, al costat del camí reial de Madrid, i que molt probablement transportaven la soldada.

⁸ El «Memorial» no sé com el degueren llegir a Madrid, però nosaltres l'hem llegit i no res d'ofensiu ni contra el rei ni contra la dinastia borbònica, tot el contrari. Ortí i Moles, només li demostra al rei l'estat d'indefensió que patia el Regne de València, i com el virrei, primera autoritat seua, es llavà les mans davant les tropes de Basset. Hi havia, també, una qüestió d'ordenament administratiu, Ortí, que era notari i sabia ben bé com funcionava l'administració foral, es preguntava quina legitimitat anaven a tindre, a partir, d'ara, tots els documents que s'havien redactat des dels temps de la conquesta de Jaume I, és a dir, des de feia més de cinc-cents anys. Ell deuria tindre la casa plena de protocols, amb escriptures, testaments, àpoques, contractes de compra-venda, inventaris, etc. Vegeu Escartí (2007: 336-381).

⁹ Antoni Blanquer, havia estat nomenat Jurat de València per les autoritats borbòniques, i per tant, era un adepte seu.

a la causa borbònica, i fins i tot el nostre dietarista, Ortí i Major, nebot seu, fou empresonat per les tropes de Joan Baptista Basset (ESCARTÍ, 2007: 27-38).

Un dels testimonis escrits més utilitzats per la historiografia i coetani a aquells fets, és el cas del valencià Josep Manuel Minyana, qui publicà a La Haia el 1752, «De bello rustico valentino». L'obra seua en llatí, fou traduïda al castellà i editada per la Institució Alfons el Magnànim, a València, el 1985. Minyana comença la seua «crònica» amb l'arribada de Basset a Altea i l'acaba amb la rendició dels anglesos a Alacant, última plaça del regne que es mantingué fidel a la causa de Carles d'Àustria. És per tant un relat de la guerra, però des d'una visió felipista, no exempta de les llicències i dels judicis de valor que es permetien les plomes d'aquella època. Un altre cas una mica anterior, és el del marquès de San Felipe, qui descriu les operacions de les tropes borbòniques a València, l'any 1706, i amb aquesta severitat: «salían las partidas contra los lugares rebeldes, talando campañas y quemando las poblaciones; pero era tal la enfermedad que había menester hierro y llama. El Conde administraba este encargo con rigor, dixeron algunos, que con crueldad, como quiera, no sin justicia» —Vicente Bacallar y Sanna, marquès de San Felipe, publicà el 1725 a Gènova, els «Comentarios de la Guerra de España», les notícies que afecten al Regne de València estan al primer volum, i es pot consultar a la Biblioteca Valenciana gràcies al fons Pere Maria Orts.¹⁰ Hi ha d'altres fonts, també manuscrites i anònimes que ens mostren la tragèdia de la guerra, i la ràbia i la barbàrie que conduïa les tropes de Felip V contra la població valenciana. El setge de Xàtiva acabà de la següent manera: «y así bastará decir buscaban la muerte los vencidos rogando a los vencedores los matasen, y unos y otros aplicaban fuego a las casas, éstos por ira, y aquellos por rabiosa desesperación, con que recíprocamente se excitaban a morir, discurriendo eran más felices acabando que no vivir obedientes al rey que aborrecían [...]» —text inèdit editat per José Luis Torrejón Cervera, al seu rigorós estudi sobre la batalla d'Almansa, del qual ja hem parlat més amunt. Són moltes les «relacions», «notícies», «diaris», de la batalla d'Almansa que ens han arribat, la major part estampades per les impremtes borbòniques, entre les quals destaca la de Antonio Bizarrón a Madrid, qui ja a 1703 publicava mensualment les «Noticias extraordinarias y particulares del estado presente de la Europa».¹¹ Aquestes «Relaciones» no són del tot coincidents però destaquen

---

¹⁰ Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts, signatura, XVIII/2713. Hi ha una edició més moderna a Bacallar y Sanna (1957).

¹¹ Antonio Bizarrón imprimí una gran quantitat de documents a favor de la causa felipista. Fins i tot el mateix impressor estampà una festa que se celebrà a Madrid el 5 de juny, al Col·legi de la Companyia de Jesús, en honor als soldats castellans i francesos caiguts en combat, i on se representaren els rituals funeraris i festius barrocs. El text en qüestió comença amb una *laudatio* al monarca, tot i glossant l'apel·latiu seu de *felicísimo*, una dedicatòria ben habitual a l'oratòria barroca. La festa, celebrada a Madrid com un acte social, continuà amb la petició dels jesuïtes que es lliuraren les banderes que s'havien requisat als enemics per tal d'ornamentar la funció, però el rei no les ho concedí perquè considerava que no calia ser vanitosos. Finalment, els clergues aconseguïren dur peces i armament, indeterminat, que s'havia confiscat a la batalla. L'exhibició d'aquest material tenia una intenció ben clara, la de demostrar la derrota infringida sobre l'enemic, i la de refermar-ne i la de destacar-ne la victòria. A la vista d'aquesta escenografia es recitaren les poesies, que estaven dedicades al valor dels soldats, a la mort, a la seua honra i a la seua memòria.

pel seu valor propagandístic, i totes pretenen ser «ciertas» o «verdaderas». Les «Relaciones de Batallas» pertanyien a les «Relaciones de sucesos», d'una temàtica més general, i sorgiren ja al segle XV per tal d'informar sobre algun esdeveniment històric important. El seu conreu s'incrementarà en el segle XVI fins assolir-ne el punt àlgid en el segle següent (BORREGUERO, 2003). Els valors d'aquests papers és més ideològic i propagandístic que no històric, ja que pretenen difondre sobre les classes instruïdes —que els podien llegir— i sobre les populars —que els podien escoltar als llocs públics— una visió determinada i per tant subjectiva i particular, dels episodis bèl·lics. S'incidia en la versemblança dels fets, i es redactaven a través d'un autor-testimoni, el qual narrava els esdeveniments de primera mà. En temps de guerra aquestes «Relaciones» es difonien per tal de vehicular un estat d'opinió favorable a les idees polítiques que provocaven i que sustentaven els enfrontaments armats, que molt probablement provocarien tota mena d'estretors i de dificultats a la població. L'estructura d'aquests documents, a grans trets, és molt similar: al títol s'indica el lloc, la data i el nom de la batalla. En el cos del text, s'expliquen els fets d'armes, les accions militars, els protagonistes. I, finalment, se situen els llistats amb els noms dels presoners, els morts, l'armament confiscat, i altres dades d'interés. La seua extensió era molt variable, com es pot veure en les dues «Relaciones» que vàrem transcriure en un altre lloc (MORA, 2012). La primera, molt més extensa, no se centra amb tant de detall en la narració concreta de la batalla; la segona, més breu, focalitza, però, la seua atenció en la victòria borbònica del dia 25 d'abril, com una mena de notícia protoperiodística que pretén difondre aquells fets favorables a la seua causa amb ostentació i urgència. La impressió de «Relaciones» es reduirà paral·lelament amb l'aparició i consolidació progressiva de la «Gaceta», la qual passà a ocupar-ne el seu lloc. Tanmateix, es són moltes, les relacions que, des de València, o centrades en el nostre territori, es varen difondre (ESCARTÍ, 2017).

7. Inventari de relacions sobre la Batalla d'Almansa

A continuació presenten un llistat amb les *relacions* i altres documents d'interés que hem consultat per tal de realitzar aquest treball, la seua localització i, si existeix, la seua edició moderna.

(1) *Relación breve de la feliz victoria que han conseguido las armas de su magestad, mandadas por el señor mariscal duque de Berwik, contra el ejército de los aliados, en los campos de Almansa, el día veinte y cinco de abril de este presente año de mil setecientos y siete*

Octava

«En la feliz batalla prodigiosa,
murieron pocos, porque no sabían
(aunque pudieran) tal piedad honrosa,
entonces los soldados, que morían:
por esto en la facción pundorosa,
a vencer sólo ardientes atendían,
y que sé so? si entonces la supieran,
si aunque no los mataran se murieran [f. 8]».

Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts: signatura XVIII/2721
Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 11021.
Lloc d'edició i impressor: Madrid, Antonio Bizarrón
CERVERA TORREJÓN (2000: 61); ESCARTÍ (2007: 343)
(II) *Relación de la gran victoria que consiguieron las armas del rey nuestro señor en el campo de Almansa, el día veiente y cinco de abril de mil setecientos y siete*
Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts: signatura XVIII/2721
Lloc d'edició i impressor: Madrid, Antonio Bizarrón
MORA GALBIS (2012: 182-184)
(III) *Relación diaria y singular de la gran batalla que dieron las armas de el rey nuestro señor en los campos de Almansa, el día 25 de abril de este año de 1707, hasta la feliz restitución de los reynos de Valencia y Aragón, y todo lo sucedido hasta el día de oy, 14 de julio, con las listas de prisioneros y heridos de los enemigos*
Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts: signatura XVIII/2721
Lloc d'edició i impressor: Madrid, Antonio Bizarrón
MORA GALBIS (2012: 153-181)
(IV) *Copia de la relación verídica que ha venido a esta ciudad, de la batalla del campo de Almansa, y vitoria que las armas de nuestro invicto monarca, Felipe v, consiguieron de los enemigos de nuestra religión y de la Corona, el día 25 de abril de 1707*
Biblioteca Valenciana, Fons Nicolau Primitiu, 946.73/F-48
Lloc d'edició i impressor: Múrcia (1707), Vicente Llofriu
ESCARTÍ (2007: 334-345)
(V) *Diario y noticia cierta de la famosa batalla y victoria que consiguieron de portugueses y aliados, las armas del rey nuestro señor, don Felipe v (que Dios guarde), mandadas por el señor mariscal de campo, general duque de Berbic, en el campo de Almansa, día 25 de abril de este año de 1707*
Biblioteca Nacional de Madrid, R/60361 (33)
Lloc d'edició i impressor: Sevilla (1707)
ESCARTÍ (2007: 346-350)
(VI) *Relación puntual de lo sucedido en los meses de marzo, abril y mayo de este año de 1707, en la campaña de València, mandando las de los ejércitos de ambas coronas el excelentísimo señor mariscal duque de Berwick, y las de los enemigos el marqués de las Minas y Milord Gallovay*
Biblioteca Nacional de Madrid, MS 9149
Lloc d'edició i impressor: Madrid
PEREZ Y RUIZ DE ALARCÓN (1949: 92-115); GASCÓN PELEGRÍ (1956: 134-136); VOLTES BOU (1964: 56-63); SEGUÍ ROMA, V. (1991: 120-124, hi ha una transcripció parcial del document).
(VII) *Discreción de la batalla del día 25 de abril de 1707, se dio en el campo de Almansa por los dos ejércitos que mandavan el señor duque de Berwick y señor marqués de las Minas, del conde Pinto.*
SEGUÍ ROMA (1991: 83-84)
(VIII) *Discursos varios del arte de la guerra: tratan el buen uso de la táctica de tierra, con relación y crítica de la batalla de Almansa*
Biblioteca Nacional de Madrid, signatura 2/25799

Lloc d'edició i impressor: Madrid (1796), Viuda de Ibarra
(IX) *Funerales y Exequias magestuosas honrras, con que la piedad del Rey Phelipe V eternizó la memoria de sus Difuntos soldados, en la feliz Batalla de el día veinte y cinco de Abril, en este presente año de mil setecientos y siete, en las llanuras de Almansa : celebradas en el Colegio Imperial de la Compañía de Jesús Domingo cinco de Junio, con la Descripción del Túmulo, y las Poesías que le adornavan*

Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts: signatura XVIII/2721

Biblioteca Nacional, signatura: 2/51993(3)

Lloc d'edició i impressor: Madrid (1707), Antonio Bizarrón

(X) *Relación exacta, y diaria de las operaciones que han executado las Armas del Rey desde la Batalla de Almansa, hasta la feliz restauración de Lérida*

Biblioteca Nacional de Madrid, signatura: VC/1117/9

Lloc d'edició i impressor: Madrid (1707), Antonio Bizarrón

(XI) *Romance, en que se refiere la celebrada batalla de Almansa, que ganaron los españoles, y franceses contra el exercito austriaco en 25 de abril de 1708*

Biblioteca Nacional, signatura VE/1433/7

Lloc d'edició i impressor: Madrid (1770), Antonio Marín

(XII) *Batalla que dieron las armas del rey mandadas por el señor Mariscal de Bervik, en el campo de Almansa, el día 25 de abril de 1707, al ejército de los Aliados, mandado por el Marqués de las Minas y milort Galoe*

Biblioteca Nacional, signatura VE/692/3

Lloc d'edició i impressor: València, Antonio Bordazar de Artazu

(XIII) *Oficiales Generales del ejército de las dos Coronas, mandado por el Duque Berwick, que se hallaron en la Batalla de Almansa, el día 25 de abril de 1707*

Biblioteca Nacional, signatura Mss/12949/29

Lloc d'edició i impressor: (ca. 1707)

(XIV) *Relación breve de la victoria de las armas mandadas por el Duque de Werbik, contra el ejército de los aliados, en Almansa, el 25 de abril de 1707*

Biblioteca Nacional, signatura Mss/11021 (h. 213v.-215r.)

Lloc d'edició i impressor: segle XVIII

(XV) *Orden de batalla que tubo el ejército de su magestad, que Dios Guarde, el día 25 de abril de 1707, sobre los campos de Almansa; y orden que tubo el enemigo que quedó enteramente derrotado por las victoriosas armas de su magestad*

Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts: signatura XVIII/2721

CERVERA TORREJÓN (2000: 61 [reproducció fotogràfica])

Finalment, i pel seu interès de cara a posteriors estudis, presentem la descripció i inventari d'un volum en 4rt que conté un recull de documents sobre la batalla d'Almansa, i que actualment es conserva a la Biblioteca Valenciana, Fons Pere Maria Orts: signatura XVIII/2721. Aquest volum conté cinc documents impresos i que estan enquadrats.¹²

---

¹² Descripció del volum: fons Pere Maria Orts, al revers de la portada hi ha un segell de paper de la «Biblioteca de don Feliciano Ramírez de Avellano, marqués de la Fuensanta del Valle», i un posterior, al full de guarda, a tinta blava de la «Biblioteca Orts-Bosch»; al lloc del volum la

Documents:

(I) *Relación breve de la feliz victoria que han conseguido las armas de su magestad, mandadas por el señor mariscal duque de Berwik, contra el ejército de los aliados, en los campos de Almansa, el día veinte y cinco de abril de este presente año de mil setecientos y siete*

(II) *Relación de la gran victoria que consiguieron las armas del rey nuestro señor en el campo de Almansa, el día veinte y cinco de abril de mil setecientos y siete*

(III) *Relación diaria y singular de la gran batalla que dieron las armas de el rey nuestro señor en los campos de Almansa, el día 25 de abril de este año de 1707, hasta la feliz restitución de los reynos de Valencia y Aragón, y todo lo sucedido hasta el día de oy, 14 de julio, con las listas de prisioneros y heridos de los enemigos*

(IV) *Orden de batalla que tubo el ejército de su magestad, que Dios Guarde, el día 25 de abril de 1707, sobre los campos de Almansa; y orden que tubo el enemigo que quedó enteramente derrotado por las victoriosas armas de su magestad*

(V) *Funerales, exéquias y magestuosas honras, con que la piedad del rey nuestro señor, don Phelipe V, el animoso, eternizó la memoria de sus difuntos soldados, en la feliz batalla de el día veinte y cinco de abril, de este presente año de mil setecientos y siete, en las llanuras de Almansa. Celebradas en el colegio imperial de la Compañía de Jesús, domingo cinco de junio, con la descripción del túmulo y las poesías que le adornavan*

8. Bibliografia

BACALLAR Y SANNA, V. (1957) **Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Phelipe V el Animoso, desde el principio de su reinado hasta la Paz General del año 1725**, edició a cura de Carlos Seco. Madrid: Atlas.

BORREGUERO BELTRAN, C. (2003) Imagen y propaganda de guerra en el conflicto sucesorio (1700-1713), **Manuscrits. Revista d'Història Moderna**, 21, pp. 95-132.

CASTELLVÍ, F. DE (1997-2002) **Narraciones históricas**, edició a cura de Josep M. Mundet. Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo.

CERVERA TORREJÓN, J. L. (2000) **La batalla d'Almansa. 25 d'abril de 1707**, València: Corts Valencianes.

----- (2007) Almansa: la fallida d'una nació, dins **La batalla d'Almansa, 1707. III Centenari**. València: Conselleria de Cultura, Educació i Esports.

DEFOE, D. (2002) **Memorias de guerra del capitán George Carleton, los españoles visos por un oficial inglés durante la Guerra de Sucesión**, edició

---

llegenda: «batalla de Almansa, 1707». Aprofite l'avinentesa per tal d'agrair la col·laboració personal de la Biblioteca Valenciana, especialment al departament de Fons Antic i al Sr. Don Fernando Lliso Bartual, director d'aquella institució.

a cura de Virginia León, traducció de Jaime Lorenzo Miralles. Alacant: Universitat d'Alacant,

ESCARTÍ, V. J. (2007) **El diario de Josep Vicent Ortí (1700-1715)**. València: Fundació Bancaixa.

----- (2017) Memòries valencianes de la Guerra de Successió, **eHumanista /IVITRA**, 11, pp. 474-491.

FURIÓ, A. (1995) **Història del País Valencià**. València: IVEI.

GARCIA MARTÍNEZ, S. (1968) **Els fonaments del País Valencià modern**, València: Lavínia.

GASCÓN PELEGRÍ, V. (1956) **La región valenciana en la Guerra de Sucesión**, València.

Història del País Valencià, ed. 62, 5 vol. Barcelona, 1965-1990.

KAMEN, H. (1974) **La Guerra de Sucesión en España, 1700-1715**, Barcelona: Grijalbo.

MIÑANA, J. M. (1985) **La Guerra de Sucesión en Valencia (De bello rustico Valentino)**, edició a cura de F. Pérez i Durà, i J. Estellés. València: Institució Alfons el Magnànim.

MIRA, J. F. (2006) **Almansa, después de la batalla**. Alzira: Bromera.

PETERBOROUGH, (1708) **Relation de ce qui s'est passé en Espagne sous conduite de Mylord comte de Peterborough, avec la campagne de Valence**, Amsterdam: L. Renard Libraire.

MORA GALBIS, R. (2012) Els documents impresos sobre la batalla d'Almansa, una mostra de propaganda historiogràfica en el context de la Guerra de Successió, dins **Josep Marco i la Guerra de Successió**. Algemesí: Ajuntament d'Algemesí, pp. 137-192.

PÉREZ APARICIO, C. (1981) **De l'alçament maulet al triomf botifler**. València: Tres i Quatre.

PEREZ Y RUIZ DE ALARCÓN, J. (1949): **Historia de Almansa, apuntes**. Madrid, Talleres Tipográficos Rollán.

RANCIÈRE, J. (2005) **Els noms de la història. Una poètica del saber**. València: Publicacions de la Universitat de València.

REGLÀ, J. (1968) **Aproximació a la història del País Valencià**. València: L'Estel.

SEGUÍ ROMA, V. (1991) **La Guerra de Sucesión en Ayora**. Ayora: Ayuntamiento de Ayora.

VOLTES BOU, P. (1964) **La Guerra de Sucesión en Valencia**, València: Institució Alfons el Magnànim.